

(41), i røgelse for koens »hekseskud« (begyndelsen af 1800-t; 42) og middel mod kælvningsfeber (1700-t; 43); de anbringes med andre substanser i hornene mod forhekselse eller strøs i båsen før indbindingen (44). Kommen blandet med tormentilrod forebygger kvægstpe (45). Øldekokt blandet med mælk indgives for koens dysenteri (46); mod trommesyge giver man den kommen og svovlundersyrligt natron i en flaske kalkvand (47). Kælvekoen får ølafkog af frøene, hvis den ikke udstøder efterbyrden og er syg af trolldom (Barsmark Sønderjylland o. 1770; 48); ko med fejl ved mælken skal have kommen og kalmusrod (43), får kælvekoen kommen og dyvelsdræk, bliver mælken sund og uden bismag (Slesvig-Holsten 1757; 49). Frøene er nævnt i råd mod hestens forstoppelse (50), et vinudtræk mod dens kolik (Vendsyssel; 51). – Kommen og salt indgives får mod blodpis (44); håndfuld kommen i soens æde stimulerer laktationen (Branderup Sønderjylland o. 1890; 52). Lusede gæs og høns bades med kommen og lusefrø (ridderspore, bd. 2) i ajle (1789; 53).

LITTERATUR: (1) 343 38,119; (2) 15 6,9,16 jf. 21; 37 40; (3) 348b 27f,32,41,51; (4) 841 1577,59b; (5) 217 1807,43; (6) 488o 287f; (7) 488o 176,295; (8) 739 2,1800,317; (9) 488j 2,155; (10) 328f 1,185, 214; (11) 488i 6.1,87; (12) 328f 1,201; (13) 488o 135,192; (14) 1008 4,1916,522; 488 9,1888,382 (kommenurt); (15) 328f 1,178; (16) 902 jf. 82 83,99,101; (17) 488o 150,152f; 1008 4,1916,523; 328f 1,46; (18) 488o 128,159,270; (19) 282 1852,12; (20) 1008 19, 1932,691; (21) 546 106; (22) 1008 23,1936,691; (23) 217 43; 32 42; 227 20,1910,262; (24) 488o 183 (1700-t), 187–89 (1720); (25) 217 1807,26; 488i 6.1, 78; 488o 166; (26) 488o 204 jf. 243; (27) 450 224; (28) 488o 291; (29) 739 2,1800,317; 32 42; (30) 634 12143; (31) 865 196; (32) 488o 137; 865 197; (33) 217 43; (34) 914 1,248; (35) 488i 4,588 (Påbøl); (36) 752 54,125; (37) 665; (38) 488 6,1883,378; (39) 488h 71 jf. 228e 2,261; (40) 788 2,1916,45; (41) 328f 1, 220; (42) 161 1909/3B; (43) 83 188; (44) 83 225, 286; 488i 6.2,300f; (45) 83 166 jf. 213; (46) 83 171; (47) 183 1,1919,676 jf. 510 3,533; (48) 769 106; (49) 677 1757,686; (50) 83 70; (51) 161 1906/23: 1259; (52) 634 15446; (53) 791 1,147f.

Pimpinelle

ALMINDELIG PIMPINELLE, *Pimpinella saxifraga*, foretrækker sandet jordbund og er alm. på gær-

der, grøftekanter og bakker, i kratskove, klitter; 15–50 cm høj med fjernsnitdelte grundblade, der har ægformede, takkede afsnit, og dobbelt fjernsnitdelte stængelblade med smalle flige; de før løvspringet nikkende skærme består af hvide blomster.

STOR PIMPINELLE, *Pimpinella major*, har 40–60 cm høje, kantet furede stængler, alle blade som førstnævnte arts grundblade. Stedvis almindelig på enge og i fugtige krat på øerne, forekommer ikke i Njylland.

Pimpinelle fra begyndelsen af 1400-t, af slægtsnavnet med uvis oprindelse. *Kvæsurt* begyndelsen af 1400-t–1821, til kvæse = blæreorm (bændelorms tinte, planten blev i udlandet anvendt mod fårs drejesyge forårsaget af tinten); *bakkerod* og *bedeurt* slutningen af 1400-t–1867 efter voksestedet og rodens ramme lugt (bede = kastreret vædder) jf. *bukkerod* 1802; *helgerod* 1608 med uvis betydning, *stenbræk* 1648–1848 gror ofte på stenet grund og blev (måske derfor) anvendt mod blæresten, se nedenfor og *stenbræk* s. 41; *græsurt* 1863, *vild gulerod* og *hundegulerod* Anholt.

Denne plante er i litteraturen til o. 1800 ofte sammenblandet eller forvekslet med rosenfamiliens bibernelle og kvæsurt (s. 173) på grund af bladernes lighed og samme medicinske anvendelse.

LITTERATUR: 689 2,249–52.

LÆGEMIDLER

1400-t: i april måned skal man for sundheden spise pimpinelle og betonie; mod hovedpine drikkes mælk med knust pimpinelle, ambra (?) og betonie, eller hovedet bades med udtrækket; indtages i drik for kopper, er den bedste urt mod gift, anvendes for miltildelser, bestanddel af sårhelende drik og et sårplaster (1). Roden spises eller vandafkog drikkes mod hjertesmerter; spiser man roden om morgenen, hindres blodafgang, vattersot og tør hoste; skal tygges, hvis ens mund altid løber i vand (2). Knust pimpinelle og ved af ferskentræ blandet i øl eller vand drikkes for koldfeber = malaria (3). Christiern Pedersen 1533: vin- eller ølafkog drikkes for lændesmerter (56a), mod koldfeber enten et vandafkog, plantens saft eller de pulveriserede rødder i øl eller vin (77a, 78a).

Henrik Smid 1546ff (4): knuser og uddriver blæresten; den knuste rod kan bruges på maden som peber; sukkersyltede og tørrede rødder indtages mod »kold, slimagtig flegmatisk mave«, de stiller smerter i livmoderen og tarmene. Rod

Almindelig pimpinelle.
Flora Danica, 1777.

og frø modvirker gift, stiller tandpine, uddriver nyre- og blæresten samt menstruationen, det destillerede vand af rod eller frø har samme lægekraft; dekokt af bævergejl i pimpinellevand drikkes for krampes. Den knuste plante og saften læger sår i hovedet, »nogle har forsøgt det med en hane«; ansigtet badet med pimpinellevand bliver klart og pletfrit.

Simon Paulli 1648,319: apotekerne bruger rødderne af alm. pimpinelle »til at bage sukker eller konfekt på, rødderne af stor pimpinelle bruges til et syltetøj kaldt pimpinellekonfekt. »Pimpinelle er tjenlig imod mavens kolde tilfælde, kolik, sten, tandpine, epilepsi, ja endog pest«, mod disse sygdomme tilberedes af rødderne adskillige medikamenter. Som navnet stenbræk viser, »er den særdeles god til at bryde og knuse sten, der er i blæren og nyrerne«, som uddrives; man indtager det destillerede vand af planten, som også kan drikkes for mensesbesvær. Ansigtet badet med dette bliver klart og skært uden pletter. Alm. pimpinelle regnes for at kunne øge laktationen, »dersom man blot vil hænge den udvortes på brysterne, da kan ammernes bryster på en seks timers tid blive så fulde af die, at de endelig må tage urten bort igen«.

Roden indgår med bævergejl i vinafkog for værk, i vandafkog mod gift, te mod svindsot, middel mod gul- og vattersot (5), i brændevinsudtræk for indvortes smerter (6). Middel for epilepsi drikkes i pimpinellerodsvand (7); roden spises mod kolik (1743), der indtages vinafkog af roden, akelejerod og bævergejl eller roden, bævergejl, figen og sennesblade sat på vin (8). For blæresten drikkes vandudtræk af pimpinelle eller de knuste frø og persillefrø i peberrod- og karsevand (1720) (9). Bestanddel af profylaktisk pest-akvavit (1700-t; 10), med roden i munden er man værnet mod smitsomme sygdomme (1852; 11).

Indgår med ni andre substanser i plaster på benskade; vinudtræk af roden, bævergejl og valmuefrø drikkes for knuder; er komponent i middel for røde øjne (12).

Vinafkog af rødderne til mundskylning for tandpine, eller roden tygges (1678; 13).

Planten anvendes som smagskorrigerende i mediciner (pulver, vin- eller vandudtræk) og som oplivende middel (1800; 14).

Mod hæshed tages pimpinelledråber om aftenen, for tør hoste den knuste rod m.m. i sirup eller som te (15), pimpinelletinktur for hoste (16); klog mand på Rømhø kurerede dårlig hals med et brændevinsafkog (17). Roden er bestanddel af en brystsirup (18). Pimpinelledråber på et stykke

sukker tages for hoste og åndenød (19), de klarer røsten, tages derfor af sangere før optræden. Roden er anført i farmakopeen 1772 og sælges på nogle apoteker, den anvendes stadig til pimpinelletinktur (= dråber) mod fordøjelsesbesvær, hæshed og hoste, et spiritusudtræk indgår i ofte solgte »brystdråber« (20).

Roden er bestanddel af middel mod kvægest (1745; 21), køer med lungesot får pimpinelle- og åkanderødder kogt med svinefedt i øl (o. 1800; 22). Roden indgår i råd for oksens ondartede lungesygge, hestens engbrystighed, springorm, indvortes sygdom og benbrud; den blev med andre substanser anbragt i kærnen for at få smør af forhekset mælk (23).

LITTERATUR: (1) 15 7,28,49,73,91; (2) 348c 113-15; (3) 348b 49; (4) 841 1577,61b,112; (5) 488o 135, 231,256,195 sml. 273; 328f 1,207; (6) 273 180,204; (7) 488o 122; (8) 488o 151f, 238; (9) 488o 186,188; (10) 488o 302 sml. 281; (11) 282 23; (12) 488o 222, 236,277; (13) 902k 413; (14) 739 2,321; (15) 488o 233f,315; (16) 186 13; (17) 885 28, 1952,15; (18) 488o 294 sml. 195; (19) 273 179,203; (20) 304 316; 599b 2,284; (21) 249 4,1909-11, 568; (22) Svenstrup godsarkiv; (23) 83 62f,97,128,154,242.

ANDEN ANVENDELSE

Unge blade kan bruges som salat og er et godt kreaturfoder (o. 1800; 1). En te på roden nævnes 1760 fra Anholt (2). Unge blade kan bruges som krydderi i sauce og til krydderredike (3). Man sætter roden på brændevin for at give den en blå kulør og god smag (4). Roden er ingrediens i *hippokras* eller *hybenkradser* (begyndelsen af 1800-t), i *Herr Niels dråber*, blandt »Tycho Brahes urter« på brændevin og i *Petersens bitter* (slutningen af 1800-t) (5).

LITTERATUR: (1) 739 2,1800,321; 398 1806,287; (2) 488g 3,36; (3) 480 35 (o. 1918); (4) 398 1821, 339; (5) 747 97-99,116.

Anis, *Pimpinella anisum*

har 30-50 cm høje, foroven grenede stængler; grundbladene er runde eller trelappede, de øvre blade fjersnitdelte, blomsterne hvide; de 3-5 mm lange delfrugter med karakteristisk lugt og smag indføres.

Anis o. 1300ff efter det latinske artsnavn (græsk anison); romersk *fennikel* 1596.